

علم

در قلمرو ادبیات

www.ketab.ir

پژوهش و نگارش: نصرت الله علیمی

بنام
(وابسته به موسسه فرهنگی میرداماد)

اثر شماره: ۲۵

موسسه فرهنگی میرداماد

علم در قلمرو ادبیات

پژوهش و نگارش: نصرت الله علمی

قطع وزیری، ۱۲۸ صفحه، چاپ اول، سال ۱۴۰۰.

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

چاپ و صحافی: خورشید

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۶۸۱۸-۶-۲

قیمت: ۳۲۰۰۰ تومان

آدرس: گرگان، بلوار شهید مفتح، موسسه فرهنگی میرداماد

کدپستی: ۴۹۱۸۹۲۵۱۱۴

تلفن: ۰۱۷-۳۳۲۲۶۱۹۱-۳

www.mirdamad.org

Info@mirdamad.org

www.ketab.ir

سرشناسه: علمی، نصرت الله، ۱۳۱۴ -

عنوان و نام پدیدآور: علم در قلمرو ادبیات/ پژوهش و نگارش نصرت الله علمی.

مشخصات نشر: گرگان: موسسه فرهنگی میرداماد گرگان، انتشارات بنام، ۱۴۰۰.

مشخصات ظاهری: ۱۲۸ ص.

فروست: موسسه فرهنگی میرداماد گرگان، انتشارات بنام: اثر شماره ۲۵.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۶۸۱۸-۶-۲

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

موضوع: مولوی، جلال الدین محمد بن محمد، ۶۰۴ - ۶۷۲ ق. -- معلومات -- علوم

موضوع: مولوی، جلال الدین محمد بن محمد، ۶۰۴ - ۶۷۲ ق. -- معلومات -- علوم -- Knowledge -- Sciences ۱۲۷۳ - ۱۲۰۷: Mowlavi, Jalaloddin Mohammad ibn-e Mohammad

موضوع: فردوسی، ابوالقاسم، ۳۲۹ - ۴۱۶ ق. -- معلومات -- علوم

موضوع: فردوسی، ابوالقاسم، ۳۲۹ - ۴۱۶ ق. -- معلومات -- علوم -- Knowledge -- Science -- Ferdowsi, Abolqasem

موضوع: فردوسی، ابوالقاسم، ۳۲۹ - ۴۱۶ ق. -- شاهنامه -- نقد و تفسیر

موضوع: فردوسی، ابوالقاسم، ۳۲۹ - ۴۱۶ ق. -- شاهنامه -- نقد و تفسیر -- Criticism and interpretation: Ferdowsi, Abolqasem. Shahnameh

موضوع: مولوی، جلال الدین محمد بن محمد، ۶۰۴ - ۶۷۲ ق. -- مثنوی -- نقد و تفسیر

موضوع: مولوی، جلال الدین محمد بن محمد، ۶۰۴ - ۶۷۲ ق. -- مثنوی -- نقد و تفسیر -- Criticism and interpretation: Mowlavi, Jalaloddin Muhammad ibn Muhammad. Masnavi

موضوع: ادبیات و علوم

موضوع: Literature and science

موضوع: علوم در ادبیات

موضوع: Science in literature

رده بندی کنگره: PIR۵۳۰۱

رده بندی دیویی: ۳۱/۱۵۸

شماره کتابشناسی ملی: ۷۸۹۴۵۱۱

اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیبا

فهرست

- پیش‌گفتار ۷
- ۱ - فرآیند تولید علم در جهان معاصر ۱۰
- ۲ - فراز و نشیب علم در فرهنگ و تمدن اسلامی ۲۷
- ۳ - تعریف شعر و ادبیات ۳۲
- ۴ - انسان در سه جهان ۳۷
- ۵ - کوششهای علمی و دستاوردهای ذهنی ۴۶
- ۶ - واسطه‌های منطقی و واسطه‌های حسی ۵۰
- ۷ - قراردادهای و راهبردهای کاربردی در علم ۵۶
- ۸ - فیزیک و ادبیات در برابر هم ۶۳
- ۹ - رودررویی علم و ادبیات در اضداد منطقی ۷۳
- ۱۰ - علم در شاهنامه‌ی فردوسی ۸۹
- ۱ - ۱۰ - سرگذشت فردوسی ۸۹
- ۲ - ۱۰ - جهان‌شناسی و اخترشناسی در شاهنامه ۸۹
- ۳ - ۱۰ - آفرینش در شاهنامه ۹۳
- ۴ - ۱۰ - ابزار سازی در شاهنامه ۱۰۱
- ۵ - ۱۰ - صنعت نساجی در شاهنامه ۱۰۲
- ۶ - ۱۰ - شهرسازی و معماری در شاهنامه ۱۰۲

- ۱۰۲ - ۷ - ۱۰ - معدن کاوی در شاهنامه
- ۱۰۳ - ۸ - ۱۰ - پزشکی، دارو سازی و عطر سازی در شاهنامه
- ۱۰۴ - ۱۱ - رباعیات خیام و روش حل معادلات درجه دوم کامل
- ۱۱۷ - ۱۲ - علم در مثنوی مولوی
- ۱۱۷ - ۱ - ۱۲ - سرگذشت مولانا
- ۱۱۸ - ۲ - ۱۲ - راز آفرینش در مثنوی
- ۱۱۹ - ۳ - ۱۲ - اندر کنشهای هسته‌یی
- ۱۲۰ - ۴ - ۱۲ - مرگ و زندگی
- ۱۲۱ - ۵ - ۱۲ - تغییر و حرکت در جهان هستی
- ۱۲۲ - ۶ - ۱۲ - نیروی جاذبه در مثنوی مولوی
- ۱۲۶ - سرچشمه‌های این کتاب

پیش گفتار:

دو امر ممکن است به دو علت روی هم اثر گذار باشند: یا همانندی و داشتن وجوه مشترک بین آنها و یا وجود تضاد و تقابل میان آن دو. بین علم، به معنای کلی کلمه و ادبیات، به عنوان یکی از شاخه‌های پر بار و ثمربخش هنر، هم وجوه مشترک و همسان فراوان می‌توان یافت و هم عوامل مغایر و متضاد. پس طبیعی است که علم و ادبیات دارای تأثیرات متقابل در همدیگر باشند. در روزگاران پیشین که علم دارای رشته‌های پیشرفته و پیچیده‌ی کنونی نبود و ادبیات نیز در سطح توصیف ساده‌ی طبیعت قرار داشت چنان بود که دانش پژوه در گنجینه‌ی ذهن خود از این هر دو شاخه‌ی اندیشه‌ی بشر به قدر توانایی خویش می‌انباشت و این دو، گاه آن چنان در هم می‌آمیختند که تمیز بین آنها بسیار دشوار بود و در نتیجه بررسی تأثیر متقابل میان علم و ادبیات به صورت کنونی خود مطرح نمی‌شد اما این وضع به همین صورت باقی نماند. از یک سو رفته رفته دامنه‌ی علم گسترش یافت و بینش بشر از پوسته‌ی سطحی اشیاء در گذشت و به تجزیه و تحلیل‌های دقیق‌تری از نمودهای طبیعی پرداخت و از سوی دیگر، هماهنگ با گسترش علم، ادبیات نیز مسیرهای کم و بیش شناخته‌تری را پیش گرفت و به بازشناسی روشنتری از روابط میان افراد و اشیاء همت گماشت به طوری که سرانجام انسان عالم از شخص ادیب متمایز گشت و به ظاهر هر یک راه ویژه‌ی خود در پیش گرفتند و از حال هم بی‌خبر ماندند. این که می‌گوییم «به ظاهر» از آن جهت است که هیچ گاه واقعاً ممکن نیست که در یک دوره از زندگی بشر تأثیرات متقابل مفاهیم و افراد را نادیده بگیریم پس سخن بر سر این است که انسان عالم و شخص ادیب به جای این که مستقیماً در سیر اندیشه‌های یک دیگر اثر بگذارند کم کم این تأثیر جنبه‌ی غیر مستقیم پیدا کرد. اما نباید پنداشت که بواسطه‌ی غیر مستقیم بودن تأثیر، از میزان آن کاسته شد و ای بسا به سبب

پیشرفت سریع فناوری، درگیری و تعامل افراد با هم به نحو محسوسی افزایش یافت و در نتیجه تأثیرات متقابل آنان در یک دگر به همین نسبت رو به فزونی گذاشت. برای پیدا کردن جای پای علم در قلمرو ادبیات بهتر است به شیوه‌ی مرضیه علمای طبیعی دو بُرش عرضی و طولی از ساختمان علم و ادبیات تهیه و هر یک از این برشها را به تصاویر سازنده‌ی آنها تجزیه کنیم و آن گاه این تصاویر را، هم در مجموع و هم جداگانه مورد ارزیابی و سنجش قرار دهیم.

از آن جا که اندیشه‌های ناب آدمی هم چیزی جز علم و هنر نیست بنابراین برشهای ما عبارت خواهد بود از نمودار سازمان اندیشه‌ی بشر. به همین جهت باید در نظر داشته باشیم که این کاری است بس بزرگ که در جای خود کوششی توان سوز می‌طلبد و اگر تلاش من بتواند پرتو ضعیفی بر این شاه راه اندیشه‌ی بشر بیفکند باید از بخت خود سپاسگزار باشم که جرأت دست یازیدن به این امر مهم را پیدا کرده‌ام.

من در این راه دشوار و پرهنگوار، در آغاز، در کلاسهای درس استاد بزرگوار، شادروان پروفسور محسن هشترودی در دانشکده‌ی علوم دانشگاه تهران پا نهادم. هر چند استاد به ما ریاضیات عالی می‌آموخت اما گاهی که فرصتی دست می‌داد سخن از شعر و ادبیات می‌راند و نشان می‌داد که علم و حتی ریاضیات به عنوان بخشی از علم چه گونه در ادبیات اثرگذار بوده و هست. استاد در این راه ما را به دنیای نو پدید فلسفه‌ی علم می‌کشاند و می‌گفت که پاسخهای مربوط به هستی شناسی را باید از فلسفه‌ی علم به دست آورد و دیگر فلسفه‌ی محض پاسخگوی دنیای جدید ما نیست.

آن شعله‌ی کوچکی که در کلاسهای درس پروفسور هشترودی^۱ در ذهن من افروخته شده بود سالها بعد و در نخستین فرصتی که روزگار بازنشستگی در اختیارم گذاشت بار دیگر افراخته شد و من برای آموختن فلسفه‌ی علم راهی فرانسه شدم و در دانشگاه Aix- Marseille در شهر Aix - En- Provence

۱- پروفسور دکتر محسن هشترودی - ۱۲۸۶ - ۱۳۵۵ - متخصص در هندسه‌ی دیفرانسیل - ریاضیات و فلسفه - استاد دانشگاه تهران و دانشگاه هاروارد.

پای درس پروفیسور Gilles Gaston Granger^۲ نشستیم که او نیز در ریاضیات و فلسفه‌ی علم دستی داشت و به ویژه روی تنگناهای فلسفه‌ی علم و هم‌چنین معرفت‌شناسی تطبیقی خیلی کار کرده بود.

این کتاب از یک سو پیشرفته‌ها و دگرگونی‌های علم را از دیرزمان تا روزگار کنونی مورد بررسی قرار می‌دهد و نشان می‌دهد که علم چه‌گونه سرنوشت بشر و رابطه‌های دو و چند سویه‌ی انسانها را دستخوش دگرگونی‌های پی‌درپی قرار داده و از سوی دیگر نشان می‌دهد که این تغییرات و تحولات علمی چه‌گونه در نگرش انسان نسبت به جهان، تحول ایجاد کرده و در نتیجه این تحولات چه‌گونه روی شعر و ادبیات اثرگذار بوده است. با این وجود باید اشاره کنم که این کتاب، بیانگر تاریخ علم و تاریخ ادبیات نیست که بتواند تحولات علمی و ادبی جهان را به‌گونه‌ی منظم مورد توجه قرار دهد و تنها درصدد این پدیده خواهد بود که نشان دهد در دوره‌های مختلف زندگی بشر علم و ادبیات چه‌گونه از پیشرفته‌های یک‌دیگر بهره‌مند شده‌اند و هر کدام چه‌گونه روی هم اثر گذاشته‌اند.

نصرت‌الله علیمی / تهران: ۱۴۰۰

nosratalimi@gmail.com

۲ - پروفیسور دکتر Gilles Gaston Granger ۱۹۲۰ - ۲۰۱۶ - در فرانسه متخصص در ریاضیات و فلسفه‌ی علم و معرفت‌شناسی تطبیقی (Epistemologie Comparative)